

PROF. FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN, F. W. HASLUCK'UN "BEKTAŞİLİK TETKİKLERİ" ADIYLA YAYINLANAN ESERİNE YAZDIĞI SUNUŞ YAZISI *

Prof. Fuad Köprülü

Anadolu'nun tarih ve etnografisine ait tedkikatın, yalnız memleketimizde değil Avrupa'da da ne kadar mahdut ve ne kadar ibtidai bir halde bulunduğu malumdur. "Ramsay", "Luschan", "Jacob" ve daha son zamanlarda "Menzel", "Hasluck", "Gordlevski", "Babinger" gibi bazı müdekkiklerin mesaisine rağmen, bu geniş sahanın henüz tamamıyla bakir olduğunu söyleyebiliriz. Bu hususta yapılacak ilmi tetebbuların müsmir olabilmesi için nasıl bir usûl takibi icab ettiğini ibtida 1922'de MOG Mecmuası'nda intişar eden "BEMERKUNGEN ZUR RELIGIONSGESCHICHTE KLEINASIENS" ünvanlı bir makalemde kafi derecede izah etmiştim. Bundan sonra 1923'te Paris'te toplanan Beynelmilel Dinler Tarihi Kongresi'ne arzettiğim "Bektaşiliğin Menşe'leri" adlı muhtıranın baş taraflarında da şöyle söylemiştim:

"Anadolu'da Türk istilasından beri asırlarca süren ve bilhassa hicri yedinci asırdan başlayarak 400 sene bütün şiddetiyle devam eden dini hareketleri layıkıyla anlayabilmek ve ilmi surette tahlil ve teşriha muvaffak olmak için, onları münferit ve müstakil hadiseler gibi değil, uzun, mütemadi bir silsilenin birbirine merbut halkaları şeklinde yani deymumet "continuïte"lerini muhafaza ederek mütalaa etmelidir. Bunun için ise, Selçuki istilasından beri Anadolu'da ve onunla pek sıkı alakadar olan İran, Irak, Suriye havalisinde tekevvün eden dini hareketleri, teşekkül ve taammüm eden tarikat ve zümreleri –mesela Kalenderiler, Haydariler, Babailer, Ahiler, Mevleviler, Bektaşiler, Halvetiler, Nimetullahiler, Nurbahşiler gibi büyük teşkilatları – etrafiyle ve birbiriyle olan münasebetlerini gözden kaçırmayarak tetkik etmek lazımdır. Mesela menşei Horasan'daki "Melametiyye" zümresinden alarak "Mısır, Suriye, Hind, Afgan, İran, Anadolu ve Rumeli" sahalarında asırlarca hükümrân olan ve sonraki birçok tarikatlerin teşekkülünde medhaldar bulunan "Kalenderiye" cereyanının tekamül-i tarihisi anlaşılmadan, Anadolu tarihi dinisine ait tetkikatta bulunmak imkansızdır. Kezalik bugün Anadolu'da ve İran'da mevcut mezhebi zümreler hakkında istikbalde ciddi ve itimada şayan etnografi tetkikatı yapabilmek için de ibtida Anadolu tarihi dinisinin tenevvürü icab ediyor. (**)

Dini amillerin kurun-ı vusta tarihindeki ehemmiyeti birçok siyasi hatta iktisadi hadiselerin onlarla derin alakası düşünülürse, Türk ve İslam kurun-ı vustasının tetkik ve izahı için din tarihi tetkikatının ehemmiyeti daha iyi anlaşılır. Bir misal olmak üzere şunları söyleyelim ki "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu" hatta ondan iki asır sonra "Safevi İmparatorluğu'nun teşekkülü" gibi cihan tarihi itibariyle mühim hadiseleri anlamak için din tarihi tetkikatına ihtiyaç olduğu gibi,

kurun-ı vusta'da İslam aleminin mesai teşkilatını yani o devrin iktisadi teşkilatını öğrenmek için de bu tetkikat zaruridir. Memleketimiz için bu tetkikatın yalnız "ilmi" değil "milli" bir zaruret teşkil ettiğini sarahaten söyleyebiliriz. Anadolu Türklüğünü asırlarca parçalamış, maddeten hiçbir şey yapamadığı zamanlarda bile, manen ayrı yaşatmış olan amilleri tamamiyle öğrenerek onların izalesine çalışmak bugünün Türk nesli için hayati bir meseledir. Tarihi ve etnografik tetkiklerin mahdut düşünceli bazı insanların zannettiği gibi alelade bir zinet veya tasalluf değil, ilmi ve hayati bir iş olduğu bu meselede pek sarîh surette anlaşılmaktadır.

İşte bugün bu "ilmi" ve "milli" ihtiyaçları nazar-ı itibara alarak "Türkiyat Enstitüsü"nde "Türklerin yerleşmesinden beri buradaki ve bu saha ile alakadar diğer sahalardaki dini cereyanları tarihi bir surette tetkik etmek ve ayrıca buralardaki Türk zümrelerinin dini etnografyası hakkında maddeler toplamak" maksadiyle hususi bir "tetkikat merkezi" vücuda getirdik. Yukarıda arz ettiğimiz noktai nazarlar dahilinde tarihi ve etnografik tetkikata başlamış olan bu küçük merkezin neşriyat sahasındaki faaliyeti şu kısımlara ayrılmıştır:

- a. Türklerin dini tarihini tenvir edecek vesikalar ve evliya menkıbeleri ,
- b. Bu hususta elde edilen etnografik maddeler,
- c. Bu maddelere istinaden yapılacak tarihi ve etnografik orijinal tetkikler,
- d. Bu hususa ait yapılmış mühim garp tetkiklerinin tercümeleri.

Dördüncü kısma ait neşriyatımızın ilki olarak İngiliz müsteşriklerinden "F.W. Hasluck"un Atina İngiliz Mektebi senelik mecmuasının XIX, XX, XXI. Ciltlerinde intişar eden muhtelif makalelerinin tercümelerini çıkarıyoruz. Henüz genç denilecek bir yaşta vefat eden bu kıymetli alim , "Yunan, Roma, Bizans, Cenova, Venedik, Türk" tarih, coğrafya, arkeoloji, halkiyatına ait birçok mühim tetkikler neşretmiştir ki, bunlara ait küçük bir kitabiyat cetveli "Babinger"ın "MOG" mecmuasında münteşir küçük makalesinde bulmak mümkündür. (Band 11, 1923-1926, s.321-325.

"Hasluck"un bu küçük ciltte toplanan makaleleri, doğrudan doğruya veya bilvasıta "Bektaşilik" tetkikatyıla alakadar olduğundan bunları "Bektaşilik Tetkikleri" namı altında toplamayı muvafık

bulduk. Türk ve İslam menbalarına layıkıyla vakıf olmayan "Hasluck"un bu makalelerde dermeyan ettiği mütalaalara, çıkardığı neticelere tamamıyla itimat edilemeyeceği pek tabiidir. Ancak, eski hristiyan menbalarına pek etraflı bir surette vakıf olduğu cihetle onlardaki malumattan kamilen istifade etmiş olan "Hasluck"un bu makaleleri, bilhassa bu mevzular üzerinde uğraşan Türk mütetebbileri için fevkalade ehemmiyeti haizdir. Bunları Türk menbalarıyla karşılaştırarak ikmal ve tenkid etmek artık onlara terettüb ediyor.

Anadolu'nun dini, tarihi ve etnografyasına ait bu neşriyat silsilesinin mahiyet ve gayesini ve bu küçük cildin ehemmiyetini anlatmak için yazılan bu küçük mukaddimeyi daha fazla uzatmak istemiyorum Yalnız bu vesile ile, bu makaleleri tercüme hususundaki teklifimi hüsnü telakki ve bu işi muvaffakiyetle ifa eden müderris muavini Ragıp Hulusi beye teşekkürlerimi söylemekle bahtiyarım .

Köprülüzade Mehmed Fuad

(*) Osmanlıca olan bu yazı Ali Yaman tarafından türkçeye aktarılmıştır.

(**) Actes du congre international d'histoire des Religions, Paris, Champion 1925, tome second, p.392.